

Mijo Korade

SOCIJALNA NAUKA BISKUPA W. E. VON KETTELERA

Preko stotinu godina lik biskupa Kettelera izaziva različite sudove, i to ne samo među katolicima: dok su ga njegovi vjernici smatrali svecem, a mnogi radnici Evrope legendom i barjakonošom njihovih ideala, drugi su ga nazivali reakcionarom, svadljivcem ili neprijateljem Rima.¹ Premda je njegova uloga u povijesti njemačke Crkve mnogostruka, ograničio bih se ovdje na njegovo socijalno djelovanje, kojem je posvetio gotovo najveći dio svog života, te ga smatram ne samo interesantnim nego i za nas danas poučnim. Neposredan poticaj za ovu malu studiju dao mi je jubilej koji se prije dvije godine (13. srpnja 1977.) slavio prigodom stogodišnjice njegove smrti.

Nije mi nakana da ovim prikazom dokazujem kako je Crkva uvijek davala spremne, sretne i brze odgovore na novonastale probleme određenog vremena. Ne bih želio ni sakrivati stvarne probleme koje je Crkva imala u snalaženju u teškoj situaciji radništva i proletarijata, prouzročenoj naglom industrijalizacijom i ekonomskim liberalizmom 19. stoljeća. Radi se o problemu prevladavanja paternalističkog stava i o teškoći napuštanja starih struktura karitativnog djelovanja kao najprikladnijeg

¹ Od mnogih biografija W. E. von Kettelera izdvojio bih neke najznačajnije: O. PFÜLF SI, *Bischof von Ketteler (1811—1877)*, I—III, Mainz 1899; F. VIGENER, *Ketteler, Ein deutsches Bischofsleben der 19. Jahrhunderts*, München — Berlin 1924; T. BRAUER, *Ketteler, der deutsche Bischof und Sozialreformer*, Hamburg — Berlin — Lipsia 1927; L. LENHART, *Bischof Ketteler*, I—III, Mainz 1966—68.

sredstva pomoći radništvu i potlačenima, te srednjovjekovnog ideala korporacija kao sredstava borbe za prava radnika. Uzroci relativno kasnog interventa Crkve na socijalnom planu (ne niječući pojedina nastojanja iz redova klera ili laika) mogu se vidjeti u poteškoći prisutnoj u svakoj generaciji, poteškoći inkarniranja apsolutnih ideala u nove povijesne strukture, apliciranja postojećih shema i stvaranja novih, te uvijek prisutne muke kako uočiti karakteristike suprotne kršćanstvu, pravdi i miru. Želja mi je tek da pokažem kako je bilo ljudi u Crkvi koji se nisu zatvarali pred svojim vremenom, koji su jasno vidjeli i marljivo proučavali probleme svog doba i cijeli se život borili za njihovo rješavanje.

Ne treba naglašavati da biskup Ketteler nije bio jedini koji se u prošlom stoljeću zauzimao za radnička prava sa strane katolika. Da spomenem samo neke izrazitije u pojedinim zemljama Evrope: Charles de Coux, F Ozanam, René de la Tour du Pin, Albert de Mun, Léon Harmel u Francuskoj; G. Toniolo, M. Albani, biskup Bonomelli u Italiji; Charles Périn u Belgiji; kardinal Manning u Engleskoj, Adolf Kolping u Njemačkoj, barun K. von Vogelsang u Austriji i mnogi drugi. Potrebno je spomenuti da mnogi, osobito iz redova klera, nisu bili vješti u ekonomskim pitanjima, pa su povodom svojih socijalnih intervencija od strane Crkve ili samih ekonomista nailazili na prigovore da to nije njihov problem, već industrijalaca i ekonomista. Mnogi od njih bili su poznati samo u okvirima svojih područja, a drugi nepoznati i nepriznati kroz desetljeća (npr. Ch. de Coux, F. Baader ili F. J. Buss).

Kettelerovo bi se socijalno djelovanje moglo staviti na prijelaz iz prvog razdoblja crkvene socijalne nauke — takozvane konzervativne linije, utemeljene na karitativnom planu — u istinsku socijalnu liniju gdje analizom stanja, priznavanjem radničkih prava i konačno konkretnim socijalnim programom postaje glasovit i ima velik utjecaj ne samo u Njemačkoj već i u cijeloj Evropi.

Upoznavanje sa socijalnim problemom

Najprije nekoliko riječi o tadašnjim socijalnim prilikama i prvom razdoblju Kettelerova života! Industrijalizacija prodiere u Njemačku mnogo kasnije negoli u Englesku i Francusku zbog specifičkih geografsko—ekonomsko—političkih prilika. Svakako su od glavnih preduvjeta za proces industrijalizacije bili uvođenje principa slobodne ekonomske inicijative u Prusiji 1808. i carinsko udruženje 1833. koje je liberaliziralo trgovinu.

Oko 1800. preko 80% njemačkog stanovništva živi još od poljoprivrednih dohodaka. U isto vrijeme postoji još samo oko 85.000 radnika koji žive od svoje plaće, dok u 1848. broj raste do 900.000. Prevladavaju još kućna radinost i obrti. Tako se npr. 1846. godine 86% tkalačkih radionica za izradu lanenog platna nalazi u rukama obrtnika u selima ili u malim gradovima. Godine 1850. samo 5% od svih radnika zaposlenih u tekstil-

nom sektoru su radnici u tvornicama.² Napredak industrije počinje tridesetih godina, a pedesetih zauzima značajnije razmjere i s njim uvelike raste i broj tvorničkih radnika. Razne grane industrije počinju brzo prelaziti iz sistema kućne radinosti u tvornice, a mehaničke i rudarske napose okupljaju velike mase radnika u svojim postrojenjima. Tek nakon 1870. može se govoriti o razvijenoj industriji u Njemačkoj u pravom smislu.

U to vrijeme »katoličko-socijalni pokret ima dvostruki cilj: pomoći ekonomsko-socijalnim potrebama i ispravljati krive nauke duha vremena.«³ Već iza 1820. čuju se prvi glasovi biskupa i svećenika u obranu radništva i o zauzimanju za njihove probleme. Prvi borci za socijalno pitanje među katolicima su Adam Müller i Franz Baader. Ovaj posljednji još prije Marxa donosi iscrpnu analizu teškog radničkog stanja. Predlažu rješenja kao što su štedionice, korporacije i sl., istina, u romantičnom i pauperističkom stilu. Zatim se javlja Franz J. Buss, koji 1837. drži prvi socijalnopolitički govor u njemačkom parlamentu, a kasnije je i prvi predsjednik Katholikentaga u Mainzu 1848.⁴

I tako u rađanju novog, zbunjujućeg doba, nekoliko godina nakon sekularizacije Njemačke, dolazi na svijet i raste s procvatom i prebrzo dolazećim problemima industrijske civilizacije Wilhelm Emmanuel Freiherr von Ketteler. Rođen je 25. prosinca 1811. kao šesto dijete baruna Fridricka von Ketteler-Harkotten u Winter-Herrensitzu kod Münstera. Provodi djetinjstvo u dvorcu Harkotten i pohađa licej u Münsteru, zatim isusovački kolegij u Brigu u Švicarskoj. Od 1829. studira pravne nauke u Göttingenu, Berlinu, Heidelbergu i Münchenu, te diplomirajući ulazi 1833. u državnu službu kao pravnik. Pet godina kasnije napušta posao iz protesta zbog zatvaranja nadbiskupa Droste-Vischeringa od strane pruske vlasti. Nadvladavši unutarnje sumnje i neodlučnost, započinje 1841. studij teologije u Münchenu i već 1844. bude zaređen za svećenika u Münsteru. Prvi apostolski rad razvija kao kapelan u Beckumu, zatim kao župnik u Hopstenu i prepošt u Berlinu. Imenovan župnikom 1846. piše: »Postigao sam najviše što sam na ovom svijetu mogao zamisliti.«⁵ Već 1848. sudjeluje u političkim događajima te se kandidira i bude izabran za pokrajinskog predstavnika parlamenta u Frankfurtu. Već mu se prvim socijalnim govorima ubrzo pronije glas po Njemačkoj. God. 1850. bude imenovan biskupom u Mainzu i na toj službi ostaje do smrti.

² E. ISERLOH, *Il movimento sociale cattolico in Germania dal 1870 al 1914*, u *Il cattolicesimo politico e sociale in Italia e Germania dal 1870 al 1914*, priredili E. Passerin d'Entreves i K. Reppen, Bologna 1977, str. 43.

³ E. RITTER, *Die katholisch-soziale Bewegung Deutschlands in 19. Jahrhundert und der Volksverein*, Köln 1954, str. 28.

⁴ Vidi: F. SCHNABEL, *Storia religiosa della Germania dell'Ottocento*, tal. prev., Brescia 1944, str. 196—201.

⁵ E. ISERLOH — CHR. STOLL, *Bischof Ketteler in seinen Schriften*, Mainz 1977, str. 20.

Na početku svog svećeničkog djelovanja imao je Ketteler prilike upoznati žalosno stanje radnika i njihovih obitelji. Skrajnja bijeda, moralna i fizička glad i razne bolesti kao posljedice nehigijenskih stanova i slabe prehrane bili su mu pred očima svaki dan u njegovim župama. Premda plemićkog porijekla, živio je za svoje vjernike i pomagao im svim sredstvima. J. Strieder ga uspoređuje u to vrijeme, kad svim srcem živi za siromašne i potlačene, sa sv. Franjom Asiškim. »Već kao kapelan u Beckumu zna s poniznošću prosjaka skupljati sredstva za izgradnju bolnice, a kasnije će učiniti sve za druge i mnogo modernije. Nije poznavao umora u radu, niti straha u djelima ljubavi. Kad je u njegovoj župi Hopsten zavladała kuga i oskudica, Ketteler, kao već toliko puta u svom životu, posjećuje osobno bolesne i siromašne s najvećim odricanjem. Kažu očevici da je bez nekog straha znao otići u stanove bolesnih, posjećivao svakog zaraženog, brinuo se za kršćanski pogreb umrlih.«⁶ Među malobrojnim bogatijima u župi organizira društva za pomoć siromašnima i uspije izmoliti od rođaka-plemića žito za izgladnjele. Vodi »Bratstvo Preč. Srca Marijina za obraćenje grešnika«, a kasnije će kao biskup podizati domove za mladiće, djevojke i kućne pomoćnice. U Mainzu će osnovati »Društvo kalfa« (Gesellenverein) i Maria-Hilf-Verein u 54 župe svoje biskupije.

Nakon prvih socijalnih govora 1848. u Frankfurtu i Mainzu, Ketteler je pozvan za adventskog propovjednika iste godine u katedrali u Mainzu. Tu održa šest propovijedi na temu: »Die grossen sozialen Fragen der Gegenwart« (Velika socijalna pitanja današnjice), koje temelji na nauci sv. Tome Akvinskog o pravu vlasništva. »S jedne strane vidimo bezobzirno prisvajanje prava vlasništva, a s druge jednako odlučno nijekanje tog istog prava, i mi tražimo srednji put između tih oštih suprotnosti. U takvoj situaciji želimo pokazati nauku Katoličke Crkve s obzirom na pravo vlasništva, koju je razvio sv. Toma Akvinski već prije šest stoljeća.« Ona se temelji na tri osnovna principa:

- » . . . Istinsko i vlastito pravo na vlasništvo pripada samo Bogu,
- na čovjeka spada jedino pravo služiti se dobrima
- i čovjek je obvezan poštivati Božji poredak.«

Tako Crkva »ne može čovjeku nikada priznati pravo da se služi dobrima ovoga svijeta po svojoj volji«. Zato oni koji ne vjeruju i ne poštuju Božji zakon prisvajaju nepravedno dobra za sebe da bi mogli u njima uživati, pa je zato »između bogatih i siromašnih nastao takav jaz kakav kršćanski svijet nije nikad poznao«. ⁷ Po nauci Crkve čovjek ne smije

⁶ J. STRIEDER, *L'importanza storico-sociale di W. E. von Ketteler*, u *Raccolta di scritti in memoria di G. Toniolo*, Milano 1929, str. 274.

⁷ E. ISERLOH — CHR. STOLL, nav. dj., str. 34—36. Prvo kritičko izdanje svih Kettelerovih djela i pisama počelo je izlaziti 1977. g. prigodom jubileja stogodiš-

nikad smatrati zemaljska dobra »kao svoje vlasništvo, već kao dobra zajednička svima i prema tome mora biti spreman davati ih drugima prema potrebi«. Pobijajući ne samo zablude kapitalizma nego i »krivog komunizma«, koji je protiv prirodnog zakona, hvali »pravi komunizam« ukoliko želi plodove vlasništva opet vratiti svima.⁸

U tim propovijedima Ketteler ne donosi ništa novo, niti mu je bila nakana dati neki konkretni projekt reforme, nego želi prije svega probuditi među katolicima interes za kršćansku socijalnu etiku i pružiti moralni poticaj za rješavanje problema. Zato se uglavnom ograničava na moralno-karitativni aspekt socijalnog pitanja. Dobro primjećuje J. Strieder da u to vrijeme nije ni bilo moguće govoriti drugim jezikom u propovijedima, a niti je mogao ukazati na probleme koji će doći kasnije, jer je industrijalizacija u Njemačkoj bila tek u razvoju. Ipak svojim praktičnim vidicima utire prvi put za kršćansko djelovanje A. Kolpingu, »ocu obrtničkih naučnika«, i nadahnjuje ga za njegov plodonosni rad.

Radničko pitanje i kršćanstvo

Između 1848. i izlaska knjige »Die Arbeiterfrage und das Christentum« (Radničko pitanje i kršćanstvo) 1864. godine traje jedan period gotovo apsolutne šutnje Kettelerove s obzirom na javno djelovanje u socijalnom pitanju. Osim konkretnih djela u potrebama biskupije, koje sam već spomenuo, on ipak neprestano budno prati nagli rast industrijalizacije i njezinih sve težih problema, studira i zanima se za djelatnost raznih socijalnih pokreta u zemlji. Na pisanje spomenute knjige vjerojatno su neposredno utjecali nastupi Lasallea u Mainzu i Frankfurtu, te sastanak Katholikentaga, također u Frankfurtu 1863. Tim djelom Ketteler uglavnom nadvladava tzv. karitativno-romantičku liniju, shvativši da se samo karitativnom brigom ne mogu riješiti tako veliki problemi kao što je socijalno pitanje, već djelatnost treba proširiti na opći socijalno-politički plan.

Na početku knjige kaže: »Ne samo da imam pravo već i dužnost da živo sudjelujem u ovoj stvari stanja radništva...« Zatim tvrdi: »Samo Krist i kršćanstvo mogu pomoći svijetu, a posebno situaciji radnika.«⁹ U prvim poglavljima govori o važnosti, posebnosti i opsegu radničkog pita-

nje njegove smrti, ali nije mi poznato koliko je već svezaka izašlo. Najveći dosadašnji izbor njegovih djela imamo u izboru J. Mumbauera: W. E. VON KETTELER, *Schriften*, I—III, Kempen — München 1911. Ja ovdje citiram Kettelera (osim knjige »Die Arbeiterfrage und das Christentum«) uglavnom iz gore navedenog, kraćeg ali najnovijeg, izbora od E. ISERLOH — CHR. STOLL.

⁸ Isto, str. 36—38.

⁹ W. E. F. VON KETTELER, *Die Arbeiterfrage und das Christentum*, Mainz 1864, str. 4—6.

nja, donoseći kao plod svog dugogodišnjeg iskustva i refleksije temeljitu analizu »trgovine robljem naše liberalne Evrope«. Dva su razloga takvom stanju: prvi je sloboda industrije, u kojoj su vlasnici i njihove tvornice dobro zaštićeni, dok radnici ostaju bez ikakve zaštite i brige. Drugi se razlog sastoji u prevlasti kapitala, gdje neprestano raste broj radnika, dok pada njihova vrijednost i plaća.¹⁰ »Novi je zadatak kršćanstva da oslobodi svijet od tog novog oblika ropstva, i da istoj zadaći pruži Božju snagu i njegov vječno novi život.«¹¹

Zatim donosi osvrt na dvije tada dominantne političke struje: liberalnu (Schulze-Delitzsch) i radikalnu, kasnije socijalističku partiju (Lasalle) i njihove socijalne programe. Kritizira materijalističku podlogu liberalističkih kategorija u njihovim socijalnim programima, kao što su neograničena sloboda industrije, trgovine, konkurencije, ženidbe, te tzv. self-help (Selbsthilfe — samopomoć) svakog radnika, i osnivanje radničkih društava po principu socijalnog self-helpha. Smatra da ta sredstva nisu ništa novo, a što ima novog, puno je zabluda. Neadekvatna su, čak i štete radnicima, a koji put su fantastična, daleko od stvarnosti. Lasalleov projekt produkcijskih udruženja, financiran od države, smatra protuzakonitim i neizvedivim.¹²

Na kraju daje »istinska i praktična sredstva za pomoć radništvu« koja nudi kršćanstvo:

- osnivanje i vodstvo ustanova za radnike nesposobne za posao;
- stvaranje kršćanskih obitelji, koje će živjeti po ljubavi i moralu;
- promicanje pravog odgoja u istini;
- socijalnu angažiranost, i pojedinaca i cijelog društva, koja će imati djelotvornost bude li utemeljena na kršćanskim principima, tj. Handwerkervereine (obrtnička udruženja) i Gesellenvereine (društva naučnika u duhu Kolpinga);
- razvijanje Produktivassoziationen (proizvodnih zadruga).¹³

Predlaže nekoliko praktičnih sredstava za rješenje radničkog pitanja: osnivanje katoličkih radničkih banaka, tiskara i izdavačkih kuća i što veći broj udruženja kršćanskih radnika. A proizvodne zadruge temelji na privatnoj inicijativi radnika i dobrovoljnim prilozima. Sam je bio spreman davati određenu svotu novca za njeno osnivanje. No i sami radnici i ekonomisti primili su s rezervom te njegove planove i nisu vidjeli prave realne mogućnosti za njihovo ostvarenje. U svom konkretnom programu tog razdoblja Ketteler je entuzijast i romantik, pogotovo u pogledu proizvodnih zadruga i korporacija (koje su za razliku od sindikata — isključivo radničkih organizacija — bila udruženja

¹⁰ Isto, str. 21—31.

¹¹ Isto, str. 103.

¹² Isto, str. 32—96.

¹³ Isto, str. 106—148.

radnika i poslodavaca u svrhu zajedničkog traženja rješenja) po srednjovjekovnom uzoru. Ali vrijedno je spomenuti njegovo duboko uvjerenje da jedino kršćanstvo ima pravu unutarnju snagu u vjeri, istinski bratskoj ljubavi i nesebičnosti za poboljšanje radničkog stanja. U kompleksnosti ekonomskih zakona i kompliciranoj situaciji industrijskog razvoja to očito nije bilo dovoljno. A Ketteler nije bio ekonomist! Dobro je jednom primijetio P. Theodosius, misleći na biskupove projekte: »Crkvena gospoda neće nikad biti dobri industrijalci i tu neće nikad uspjeti.«¹⁴ Uostalom, to je uviđao i sam biskup, pogotovo nakon promašaja njegovih planova, pa će ostvarenje konkretnih socijalnih programa prepustiti državi, za što će se slijedećih godina zdušno zauzimati.

Već godine 1863. u jednoj propovijedi govori u tom smislu: »Religija i moralnost same nisu u stanju riješiti radničko pitanje. Sigurno, nužna je suradnja države, Crkve i zajednice — svi moraju pomoći da se zaštititi od korupcije radnička klasa, koja brojčano daleko nadvisuje sve ostale klase zajedno...«¹⁵ Ponavljao je mnogo puta kako je zadaća Crkve da daje moralni temelj socijalnom pokretu i da oživljuje duh ljubavi, dok na državu spada da donosi zakone za obranu i organizaciju radnika, za povišenje plaće, za smanjenje radnog vremena itd.

Knjiga je imala velik odjek, a snaga biskupove riječi potakla je socijalni pokret među katolicima. Počele su nicati katoličke društvene organizacije, kao Socijalno-kršćansko društvo u raznim pokrajinama Njemačke, sa svojim časopisom »Christlich-sozialen Blättern« u Aachenu. Ali društva budu zabranjena 1878. zakonom o socijalistima, upravljenim također protiv kršćanskih radničkih organizacija.

»Radničko pitanje i kršćanstvo« bez sumnje nije neko revolucionarno djelo, ali je revolucionarno bilo to što se jedan ugledni biskup, plemićkog roda, s toliko otvorenosti i zauzetosti interesirao za radničko pitanje i iskreno tražio hitna rješenja.

Ketteler i Lasalle

Smatram ovdje interesantnim barem ukratko spomenuti držanje biskupa iz Mainza prema socijalističkom lideru F. Lasalleu (1825-1864) i razvoj njegova stava prema njemačkom socijalističkom pokretu.¹⁶ U vrijeme kad Ketteler marljivo studira socijalnu problematiku i piše

¹⁴ E. RITTER, nav. dj., str. 100.

¹⁵ Cit. prema E. ISERLOH, nav. dj., str. 46.

¹⁶ Usporedi: P. POMBENI, *Socialismo e cristianesimo (1815—1975)*, Brescia 1977, str. 32—36, 151—159; i lijepi prikaz u P. PECORARI, *Ketteler e Toniolo, Tipologie sociali del movimento cattolico in Europa*, Roma 1977, str. 28—30, 34—39.

već spomenutu knjigu, posebno se zanima za Lasallea i njegovo djelovanje, te nakon njegovih nastupa u Frankfurtu i Mainzu 1863. stupa s njim u kontakt. Naime, u siječnju 1864. biskup piše jedno anonimno pismo Lasalleu, u kojem iznosi svoje stavove o socijalnom pitanju, u nekim točkama zajedničke sa socijalističkim liderom, te traži upute i savjete za pripravu projekata radničkih organizacija. Očito je da je Ketteler imao određene simpatije prema Lasalleu, neke socijalne ideje preuzeo je od njega i bio spreman na dijalog i suradnju. Zanimljiv je detalj od 22. svibnja 1864., kad Lasalle u jednom govoru u Ronsdorfu s ponosom spominje Kettelerovu knjigu, u kojoj nalazi mnoge svoje ideje i preporučuje je svojim slušačima.

Svoj stav biskup potvrđuje 1866. u odgovoru na pismo triju radnika iz Mülheima, u kojem traže savjet mogu li kao katolici biti članovi Lasalleove Socijalističko-radničke partije. U odgovoru kaže da glavni cilj partije nije nespojiv s katoličkom vjerom, naprotiv, želja za poboljšanjem žalosnog radničkog stanja »u skladu je s duhom kršćanstva«. Ipak se, s druge strane, u Lasalleovoj nauci nalaze neke ideje opasne za vjeru. Premda je daleko od kršćanstva, nije mu neprijateljski raspoložen, te bi bila moguća međusobna suradnja radi zajedničkih socijalnih ciljeva.

Razlozi zašto je biskup kasnije promijenio svoje mišljenje nazrijevani su se već prije u opreznosti zbog nestalnog karaktera Lasalleova, a posebno kad je nakon njegove rane smrti Socijalistička partija pod vodstvom W. Liebknechta krenula drugim putem. Zatim unutrašnji političko-crkveni konflikti u Njemačkoj početkom Kulturkampf-a sedamdesetih godina i potreba katolika da stanu u opoziciju bloka, protiv liberalizma i socijalizma, te da krenu vlastitim putem u obrani vjere i svojih prava. Sve je to učinilo nemogućim eventualnu suradnju koju je Ketteler s iskrenošću i pionirskom hrabrošću započeo.

U jednom nedovršenom spisu iz 1877. primjećuje da se radnički pokret od 1864. mnogo izmijenio. Posebno nakon kongresa Socijalističko-radničke partije u Gothi 1875., spajanjem dviju dosadašnjih partija u jednu i svojim novim programom, ne samo da partija nije dobila na unutarnjoj snazi i jedinstvu, već je potpuno promijenila svoj karakter. Distancira se od njezinog programa, ideološkog sistema i kolektivizma, te ustaje na obranu osobne slobode.¹⁷

Spis je trebao biti odgovor na staru dilemu može li katolički radnik postati član socijalističko-radničke partije. Konačan odgovor Ketteler nije dao, jer ga je spriječila smrt da dovrši spis, ali iz svega slijedi: ne. Vjerojatno razlog sadašnjeg negativnog stava nije bio u pomanjkanju njegove dobre volje, već u naravi same partije čiju je ideologiju smatrao nespojivom s kršćanstvom. Tu se vidi normalna i toliko puta ponavljana

¹⁷ E. ISERLOH — CHR. STOLL, nav. dj., str. 212—214.

reakcija čovjeka Crkve, koji, ma koliko god se radilo o velikim ciljevima i potrebama, ne želi i ne može u njihovo ime izdati temeljne principe svoje vjere.

Prema socijalnom programu

Govoreći o biskupu Ketteleru, moramo imati na umu važno pravilo svakog povijesnog istraživanja i prosuđivanja pojedinih razdoblja i pojedina. Naime, ne gledati ih očima svoga vremena i današnjim kategorijama, već prenijeti se u određenu epohu, shvatiti ono doba i mentalitet, povijesne i društvene uvjetovanosti. Konkretno, u Kettelerovu slučaju, shvatiti ga kao čovjeka aristokratskog duha i tradicije, shvatiti njegovu prirodnu teškoću prevladavanja naslijeđenih okvira i kategorija. S druge strane se vidi jedna otvorenost i širina kroz stalnu evoluciju njegove socijalne misli i u prihvaćanju uvijek novih rješenja — radikalnost kakvu je u onim godinama rijetko tko imao među katolicima. Na poseban način se to pokazuje u slijedećim govorima, gdje jasno prezentira sve konkretne zahtjeve radništva i traži što bržu intervenciju zakonodavstva u zaštitu radničke klase. Prema sedamdesetim godinama uviđa nedostatnost korporacija koje je prije zastupao te dopušta i traži osnivanje profesionalnih organizacija radnika — sindikata, po uzoru na engleske Trade Unions; također dopušta štrajkove kao sredstvo borbe za radnička prava.¹⁸ Ali takve organizacije će biti moguće u Njemačkoj tek nakon njegove smrti, oko 1880.

U govoru održanom 25. srpnja 1869. u Liebfrauenheideu kod Offenbacha, koji se smatrao kao Magna Charta radničko-kršćanskog pokreta, donosi slijedeće zahtjeve radnika:

1. Povišenje radničke plaće. (Ali plaća ima svojih prirodnih granica u dohotku poduzeća i borba za njezino povišenje ne može ipak biti instrument za druge ciljeve: »Cilj ne smije biti u borbi gospodara i radnika, nego pravedni mir među njima.«)

2. Smanjenje radnog vremena

3. Osigurani dani odmora (zahtjev postavljen već u Bibliji)

4. Zabrana zapošljavanja djece u tvornicama. (Težnja, nažalost, još nije zajednička svim radnicima, jer mnogi zbog veće zarade šalju svoju djecu u tvornicu. »Držim rad dječaka u tvornici jednom od najstrašnijih okrutnosti našega vremena, podržavane u ime duha vremena i egoizma roditelja.«)

¹⁸ Vidi: Isto, str. 114, 117—118; i E. ISERLOH, nav. dj., str. 47.

5. Zabrana zapošljavanja majki i djevojaka u tvornicama, sve to radi zaštite obitelji i moralnosti.¹⁹

Želi naglasiti kako je religija usko povezana s radničkim pitanjem i svakim pojedinim zahtjevom koji oni sami postavljaju i kako je bezvjerstvo najveći neprijatelj radništva. Kako naime radnici mogu imati povjerenja u svoje vođe ako ti nisu nošeni Božjim zakonom ljubavi i morala, i kako mogu biti sigurni u njihovu iskrenost? ». . . Ti radnički vođe su ljudi iste prirode kao i kapitalisti. . . koji često iskorištavaju radništvo za svoj egoizam. . . i svoje interese.«²⁰

Upozorava nadalje na zloupotrebe i opasnosti koje mogu nastati čak i poboljšanjem radničkog stanja, kada, na primjer, s većom plaćom radnik postaje »rob neumjerenosti«, kad s povećanjem slobodnog vremena rastu također nemar za obitelj, alkoholizam i razni drugi poroci. Upravo tu religija mora odigrati pozitivnu ulogu. Ukratko, borba radnika za njihova prava ne bi nikad smjela zaboraviti unutarnju dimenziju, bez koje nema potpunog napretka. »Moć novca bez religije je zla, ali je isto tako zla moć radnika bez religije. Jedno i drugo vodi uništenju.«²¹ Ketteler nije razmišljao, kao neki katolici našeg stoljeća, o onim graničnim situacijama kad potlačenima ne bi preostajalo drugo nego oružana borba za svoja prava. Zastupao je uvijek samo mirna i zakonska rješenja, ali je dao dalekosežne opomene o tome što se može desiti ako se zaboravi vjera i moralni zakon.

U istom je smjeru njegov referat održan iste godine na biskupskoj konferenciji u Fuldi. Tu ponavlja kako je Crkva dužna da se zauzme jer »socijalno pitanje je nerazdvojivo povezano s njenom učiteljskom i pastoralnom službom« i mora osloboditi sa svim silama radnike iz situacije vema slične »occasio proxima peccandi, u kojoj se nalaze u opasnosti da padnu i koja im moralno onemogućava vršenje kršćanskih dužnosti«. Dokle god se vjerske istine budu navješćivale u okvirima tradicionalnih pastoralnih metoda i ignorirali socijalni problemi, one će ostati neprihvatljive za velike mase radnika. Prije svega moraju biti stvoreni uvjeti za očovječenje tih masa, da bi se počelo misliti na njihovu kristijanizaciju.²²

Da bi se to ostvarilo, treba stupiti u akciju, poticati i surađivati s radnicima u njihovu organiziranju i ostvarivanju boljih uvjeta života. I zato daje nekoliko konkretnih savjeta kako bi Crkva mogla djelovati za podizanje i proširenje radničkih ustanova i udruženja:

¹⁹ E. ISERLOH — CHR. STOLL, nav. dj., str. 131—140.

²⁰ Isto, str. 130.

²¹ Isto, str. 135.

²² Isto, str. 119—121.

- putem poticanja, priznavanja, pouke i duhovne pomoći;
- svećenici bi se morali više interesirati za radničko pitanje, stjecati nakon filozofije i teologije izobrazbu i o nacionalnoj ekonomiji, te izbliza upoznavati različita iskustva drugih zemalja (posebno Francuske) i prenositi ih na svoja područja;
- putem radničkih dušobrižnika;
- izgraditi vođe radnika, kao što je bio Kolping, koji će socijalnim djelovanjem i kao predstavnici u vladi boriti se za njihova prava;
- kroz štampu i vlastite listove (kao Christlich-sozialen Blätter iz Aachena);
- kroz godišnje skupove svih katoličkih društava u Njemačkoj.²³

Netko će primijetiti da su biskupi sakupljeni na konferenciji malo od toga primijenili kasnije u praksi. Ali treba znati da su se prilike u zemlji već za dvije godine uvelike promijenile, kad se Crkva pod pritiskom progona morala očajnički boriti za svoj opstanak i tako nije imala mogućnosti da posebnu pažnju posveti socijalnom pitanju.

Na istoj konferenciji opet nabraja zahtjeve radnika koje bi zakonodavstvo moralo ostvariti.

- »1. Zabrana zapošljavanja djece ispod određene dobi u tvornicama
2. Smanjenje radnog vremena za djecu zaposlenu u tvornicama u interesu njihova fizičkog i moralnog razvoja
3. Odjeljivanje spolova na radnom mjestu
4. Zatvaranje odjela štetnih za zdravlje
5. Reguliranje radnog vremena
6. Nedjeljni odmor
7. Zajamčena odšteta radnicima koji su bez svoje krivnje, na neko vrijeme ili zauvijek ostali nesposobni za rad u postrojenjima
8. Zakonsko osiguranje i promicanje radničkih udruženja za zajedničko dobro (...)
9. Državna kontrola nad izvršivanjem zakona o radnicima s imenovanjem službenog inspektora tvornice.«²⁴

Iste zahtjeve donosi Ketteler 1871. u svom programu kao poslanik njemačkog Reichstaga. Naime te godine bio je izabran za pokrajinskog poslanika u prvom njemačkom parlamentu, gdje se svojski zauzima za katoličku stvar i probleme radništva. No kako iste godine započinje tzv. Kulturkampf sa svojim drastičnim mjerama protiv katolika, uvidjevši da zakonskim putem ne može ništa učiniti, i nakon dva bezuspješna osobna razgovora s Bismarckom, biskup slijedeće godine daje ostavku na

²³ Isto, str. 124—127.

²⁴ Isto, str. 123—124.

svoj mandat, te za vrijeme progona postaje neustrašivi duhovni i moralni vođa katolika u obrani vjere.

I tako u posljednjim godinama svog života nije mogao više raditi tolikim intenzitetom na socijalnom polju, kao što je sam izjavio g. 1876: »Perfidni Kulturkampf mi oduzima vrijeme i aktivnost tako da s velikom tugom ne mogu više posvetiti svu svoju pažnju važnom socijalnom pitanju, kojem sam se davao s tolikim interesom.«²⁵

Njegovo je srce ipak kucalo do kraja za radnike i njihove potrebe, te još pred smrt 1877. izrađuje posljednji program socijalne politike. U njem naglašava da država mora dati konstituciju za radničku klasu i nužnost profesionalne radničke organizacije, koja bi imala za temelj vlastiti staleški zadatak i moral i povezivala mase radnika u jedno čvrsto tijelo.²⁶

Iste godine, 1. svibnja — nepuna dva i pol mjeseca prije smrti — u jednom pismu članovima Kršćansko-radničkog društva, koji mu zahvaljuju na svemu što je učinio kroz svoj život za radništvo, ostavlja kao neku vrst oporuke riječima: »Posebno me obradovalo . . . da vi i članovi društva samo u najužoj povezanosti s religijom i s Kristom tražite cilj radničkog staleža. To je jedini pravi put.«²⁷

Socijalno i historijsko značenje biskupa Kettelera

Veličina biskupa Kettelera ne sastoji se u originalnosti njegove socijalne misli, niti u novim teorijama, već u otvorenosti i hrabrosti duha kojim nije bježao od težine problema, ozbiljno ih studirao, uvijek spreman učiti od prijatelja i protivnika; te u snazi volje kojom je znao prihvaćati i ostvarivati zahtjeve masa.

Ne može se poricati njegov veliki utjecaj u političkom i socijalnom životu njemačkih katolika posljednjih desetljeća 19. stoljeća. Ta u velikoj su mjeri i njegova zasluga: osnivanje katoličke stranke Zentrum 1870., koja je ujedinila i predstavljala katolike u javnom djelovanju, prvi socijalni zakoni 1879. i osnivanje Volkvereina 1890. godine. Tako je mogao 1885. izjaviti jedan od vođa Zentrums L. Windthorst o biskupu: » . . . Jer sve što mi sada pokrećemo on je prvi pokrenuo, i prvi je postavio baklju na kojoj mi sada možemo dalje paliti naša svjetla.«²⁸

²⁵ Vidi: J. STRIEDER, nav. dj., str. 283.

²⁶ Na istom mjestu.

²⁷ E. ISERLOH — CHR. STOLL, nav. dj., str. 213—214.

²⁸ Vidi: L. LENHART, *Bischof Ketteler, I: Staatspolitiker — Sozialpolitiker — Kirchenpolitiker*, Mainz 1966, str. 50.

No Ketteler je bio prije svega socijalni odgojitelj katolika, promotor socijalne svijesti i razbudivač savjesti, naglašavajući uvijek etičko-religioznu i humanu stranu socijalnog pitanja, što je i prava zadaća svećenika. S pravom kaže L. Lenhart da je njegovo djelo »hosana moralnog humanizma i kršćanstva za slobodu i veličinu osobne savjesti« u borbi protiv totalitarizma onog vremena.²⁹ Svoj inače oštri karakter znao je staviti u službu Crkve, siromašnih i potlačenih, za koje je uvijek imao veliko srce, vođen strastvenim osjećajem pravde, bez želje za nekom religioznom hegemonijom, osobnim interesima ili demagoškim zatupljivanjima.

Izbjegavao je onu, dotad često prisutnu u Crkvi, napast eshatološkog radikalizma, koja sadrži bijeg od stvarnosti i prelaženje preko konkretnih problema, ali i, s druge strane, iluzije »sekularista«, koji su smatrali da će ostvarenjem svojih programa zauvijek odstraniti zlo i bol svijeta.³⁰

Originalnost biskupa iz Mainza upravo je u tome što je kroz svoj rad neprestano usko sjedinjavao karitativno-pastoralno djelovanje i socijalnu politiku, brigu za svakog čovjeka i mnogostruku borbu za prava i dostojan život čitavog radničkog staleža. Bio je svjestan da sve njegove velike ideje i programi nemaju naročitu vrijednost ako se zaboravi na pojedinca, njegovu osobnost i dušu.³¹

Bio je daleko i od racionalističkog shvaćanja po kojem je rješavanje socijalnog pitanja isključivo zadaća ekonomista i od pojednostavnjenja utopizma i materijalne dostatnosti, jer je prihvaćao ljudsko biće u cjelini u svim njegovim dimenzijama i znao da se pravi napredak čovjeka sastoji u harmoničnom razvoju tijela i duha.

Završio bih s posljednjim riječima studije J. Striedera: »Tako je on zauzeo eminentnu poziciju u dugoj seriji velikih katolika oživljavatelja socijalne savjesti čovječanstva. U svakom stoljeću, u svakom razdoblju dizali su se ti animatori, naizgled različiti, zauzeti za goruće probleme svog vremena. Da Ketteler sa svoje biskupske stolice nije učinio drugo nego samo pokazao što je na izrazit način stvarno i učinio, naime, da je socijalno pitanje pitanje vjere, samo time bi učinio besmrtno djelo.«³²

²⁹ Isto, str. 39—40.

³⁰ P. PECORARI, nav. dj., str. 76.

³¹ Usporedi: T. BRAUER, nav. dj., str. 116—117.

³² J. STRIEDER, nav. dj., str. 286.